

Modersmålets roll i grundläggande skriftspråksutveckling

I denna text behandlas modersmålets betydelse i andraspråksinläringen och den betydelse modersmålet har och när man utvecklar en grundläggande litteracitet på ett andraspråk. Vidare diskuteras möjligheter med modersmålsstöd i undervisningen inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (i fortsättningen sfi) och kommunal vuxenutbildning i svenska som andraspråk på grundläggande nivå (i fortsättningen sva på grundläggande nivå), men också vilka utmaningar som finns.

Begreppet modersmål

Modersmål är problematiskt då eleven har förväntats utvecklat ett språk i hemmet och i det tidigare omgivande samhället (hemlandet), och när de kommer till Sverige. Forskning har emellertid visat att människors språkanvändning är mycket mer komplex och inte enkelt kan beskrivas med termer som *modersmål* och *andraspråk* (Bagga-Gupta 2012; 2014; Paulsrud et al 2017). Många som kommer till Sverige har tidigare utvecklat varierade språkliga kompetenser. Språkutvecklingen i Sverige kan snarare ses som en utvidgning av tidigare utvecklade språkliga register. I denna text använder vi dock termen *modersmål* för att beteckna ett eller flera språk som eleven i sfi eller sva på grundläggande nivå tidigare behärskar väl.

Modersmålets betydelse för lärande

Vuxna har, till skillnad från barn, ett utvecklat språk. Vuxna elever som saknar skolbakgrund kan dock ha ett begränsat skolspråk eller kunskapsbärande språk – även på modersmålet. Med ett begränsat språk kan vi inte använda det i alla situationer och för alla syften. För barn, som ännu inte har ett utvecklat språk, betonas modersmålsundervisning i andraspråksundervisningen. Stöd på eller i modersmålet har en annan innebörd när vi talar om vuxna elevers lärande än om barns.

Språket som resurs

Forskare inom andraspråksfältet (Thomas & Colliers 1999; Cummins 2000) har uppmärksammat hur skolans attityd till elevernas modersmål samt möjligheten att använda det i undervisningen påverkar barns och ungdomars lärande och identitet. Exempelvis Cummins (2000) visar betydelsen av att skolan och lärare erkänner och synliggör elevernas språkliga erfarenheter som en viktig resurs för att eleverna ska investera i att lära sig målspråket. När eleverna känner att deras erfarenheter ges värde och används som en resurs ökar deras engagemang.

Stöd för att förstå andraspråket

Även för vuxna underlättar det om lärandet av det nya språket, svenska, kan understödjas genom modersmålet eller något annat språk eleven behärskar väl. Framförallt kan stöd på modersmålet ge dem en bättre förståelse för det nya språket genom att mer avancerad undervisning om språket kan genomföras än om eleverna begränsas till att enbart använda det nya språket.

Modersmålsstöd i den grundläggande skriftspråksundervisningen

Elever som ska utveckla grundläggande litteracitet inom sfi får ofta denna undervisning på svenska, ett språk som de precis har börjat lära sig. Detta innebär att kommunikationen mellan lärare och elev sker på svenska och därmed uppstår lätt missförstånd eller gissningar. Att lära ett andraspråk är tidskrävande och därför läggs fokus ofta på att utveckla de muntliga färdigheterna på svenska innan eleverna kommer igång med skriftspråksundervisningen (detta avspeglas även i kursplanen för kurs A). Såsom betonats innebär läsande mer än att avkoda i form av meningsskapande. Denna process kompliceras dock när den grundläggande skriftspråksundervisningen sker på ett språk som är nytt för eleven. Eftersom läraren och eleverna inte heller delar ett gemensamt språk finns det en risk att arbetet blir alltför repetitivt och lärarstyrt, med få möjligheter för eleverna att påverka undervisningen. Likaså finns begränsade möjligheter för elever och lärare att samtala om lärprocessen och skriftspråket, vilket elever som saknar tidigare skolbakgrund behöver för att utveckla strategier och studieteknik. Att arbeta med strategier och studieteknik är självklart viktigt för alla elever, men för studieväg 1 behöver detta konkretiseras och göras explicit, vilket med fördel kan göras på modersmålet.

För elever som för första gången ska lära sig läsa och skriva, underlättar det om de kan få stöd via något av sina tidigare språk i denna process. Stöd på modersmålet inom sfi och sva på grundläggande nivå behöver ett tydligt syfte och en plan för organisation och arbetsmodell. En tydlig beskrivning av modersmålsstödet och modersmålsstödjarens/-lärarens syfte och arbete skapar förutsättningar för en verksamhet som gynnar elevens lärande.

Modersmålsstödjare och modersmåls lärare

Modersmålsstöd i den grundläggande skriftspråksutvecklingen kan bedrivas separat där modersmålsstödjaren/-läraren genomför undervisning på modersmålet enskilt och sva-läraren genomför undervisning i svenska som andraspråk. Även om undervisningen sker åtskild under egna lektioner finns en röd tråd, vilket kräver dialog och samarbete mellan modersmålsstödjare/-lärare och sva-lärare. Modersmålsstöd kan också ges genom att en modersmålsstödjare/-lärare finns med i klassrummet i den ordinarie sva-undervisningen för att ge stöd åt eleverna när det finns ett behov.

Möjligheter med modersmålsstöd

Möjligheterna att anställa modersmålsstödjare/-lärare i verksamheten varierar och om en sådan möjlighet inte finns kan man på skolan diskutera hur eleverna genom digitala verktyg kan få stöd i sitt lärande genom modersmålet. Ett samarbete mellan sva-läraren och modersmåls lärare/-stödjare är centralt för att skapa en helhet för eleven.

När en modersmålsstödjare/-lärare anställs i verksamheten är det dock viktigt att ha en dialog kring exempelvis:

1. Vad är syftet med modersmålsstödet?
2. Var ska modersmålsstödet ges och i vilken omfattning?
3. Hur ska samarbetet mellan modersmålsstödjare/-lärare och sva-lärare utformas?
4. När och hur ska modersmålsstödet avta?
5. Vilket stöd ges till de elever som inte har någon modersmålslärares/-stödjare eller studiehandledare på sitt/sina språk?

Utifrån ett sociokulturellt perspektiv på språk och lärande betonas förståelse och meningsskapande. Genom att eleverna får använda sitt modersmål antingen genom stöd av en modersmålsstödjare/-lärare eller genom att använda modersmålet i diskussioner med varandra kan undervisningstiden leda till flera positiva effekter.

- Eleven fördjupar sin förståelse av det som studeras via dialog.
- Det framkommer tydligare om en elev inte förstår och exakt vad denna inte förstår.
- Undervisningen blir mer effektiv när eleven kan uttrycka att han eller hon inte förstår, än om sva-läraren ska gissa sig till detta.
- Möjligheter för elevens inflytande och delaktighet i sitt lärande ökar.

Parallell språkundervisning

Det är lättast om den första utvecklingen av läs- och skrivförmåga sker på ett språk eleven behärskar sedan tidigare. När man har utvecklat grundläggande skriftspråkliga färdigheter på något språk som man behärskar sedan tidigare är det lättare att lära sig läsa och skriva även på andraspråket, svenska. Detta innebär dock inte att eleven ska vänta med att delta i undervisning i svenska till dess att han eller hon har utvecklat grundläggande skriftspråksfärdigheter på modersmålet, utan detta ska ske parallellt. Istället för att gå en omväg genom svenskan kan skriftspråksundervisningen genom modersmålsstöd ske på en mer kognitivt utmanande nivå när elev och lärare delar ett gemensamt språk. Samtidigt bör man ha i åtanke att om det andra språket också har ett annat skriftspråk, exempelvis arabiska, innebär det större arbete för eleven att både lära sig arabisk skrift och latinsk skrift (den som vi använder för svenska). Då kan det för vissa elever vara enklare att lära sig svensk skrift direkt, men med modersmålsstöd, trots att det då innebär att man inte lär sig läsa och skriva på modersmålet.

Språket som trygghet

För elever som saknar tidigare skolbakgrund kan steget in i sfi eller sva på grundläggande nivå ibland kännas stort och i vissa fall kan personer ha med sig obehagliga upplevelser från skolan. Att skapa en arbetsmiljö med tydliga rutiner, explicita mål och förväntningar bidrar till att skapa trygghet för eleven. Att eleven ges möjlighet att använda andra språk än svenskan i kommunikation med modersmålsstödjare/-lärare och/eller varandra bidrar också till att dels synliggöra att elevernas tidigare erfarenheter är värdefulla och dels en trygghet i att kunna göra sig förstådd och bli lyssnad på, trots att man inte kommit så långt i utvecklingen i svenska språket.

Referenser

- Bagga-Gupta, Sangeeta (2012). Challenging understandings of Bilingualism in the Language Sciences from the lens of research that focuses Social Practices. I: Hjørne, Eva, van der Aalsvoort, Geerdina & de Abreu, Guida (red.) *Learning, Social Interaction and Diversity: Exploring School Practices*. Rotterdam: Sense. (85-102)
- Bagga-Gupta, Sangeeta (2014). Linguaging. Ways-of-being-with-words across disciplinary boundaries and empirical sites. I: Paulasto, Heli Meriläinen, Lea, Riionheimo, Helka & Kok, Maria (red.) *Language Contacts at the Crossroads of Disciplines*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing. (89-130)
- Cummins, J. (2000). *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Paulsrud, B; Rosén, J. Straszer, B. & Wedin, Å. (2017). Perspectives on Translanguaging in Education. I: Paulsrud, B; Rosén, J. Straszer, B. & Wedin, Å. (red.) *Translanguaging and Education: New perspectives from the field*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Thomas, W. & Collier, V. (1997). *School Effectiveness for Language Minority Students*. Washington, DC: National Clearinghouse for Bilingual Education.